

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş:02.01.2023 Accepted/Kabul:16.07.2023

DOI:10.30794/pausbed.1228082

Research Article/Araştırma Makalesi

Hocaoğlu, H., Koca, G., Behdioğlu, S. ve Demirhan, M. (2023). " Vergi Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Dematel Yöntemi İle Analizi: Kütahya İli Örneği", , Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 58, Denizli, ss. 145-168.

VERGİ UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN DEMATEL YÖNTEMİ İLE ANALİZİ: KÜTAHYA İLİ ÖRNEĞİ

Hacer HOCAOĞLU*, Gözde KOCA**, Sema BEHDİOĞLU***, Musa DEMİRHAN****

Öz

Tüm devletlerin gelirini oluşturduğu vergiler, vatandaşların gelirleri veya varlıkları üzerinden alınmaktadır. Vatandaşlardan alınan bu vergiler kamu ihtiyaçları doğrultusunda kullanılarak, gönüllülük esasıyla vergiye tam uyum beklentisiyle toplanmak istenmektedir. Bu bağlamda; bu çalışmada da Kütahya Defterdarlığı'nda çalışan uzman kişilerin görüşleri alınarak vergi uyumunu etkileyen faktörlerin önem derecesinin ve faktörler arası ilişkilerinin DEMATEL yöntemi ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya, Kütahya Defterdarlığı'nda görevli 20 uzman dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda en önemli ana faktörün "Ekonomik Faktörler" olduğu görülürken, en önemsiz faktörün ise "Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler" olarak görülmüştür. Ayrıca, "Psikolojik Faktörler" ile "Vergi Sistemiyle ilgili Faktörler" etkileyen faktörler olarak belirlenirken, etkilenen faktörler ise Ekonomik, Siyasi, Sosyal ve Demografik faktörler olmuştur. "Ekonomik Faktörler" diğer dört faktör üzerinde en fazla etkiye sahip olan faktör olurken, "Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler" en fazla etkilenen faktörler olarak belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: DEMATEL, Çok Kriterli Karar Verme, Vergi Uyumunu, Vergi.

JEL Kodları: K34, G38.

ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING TAX COMPLIANCE WITH DEMATEL METHOD: THE CASE OF KÜTAHYA PROVINCE

Abstract

The taxes on which all states generate their income are levied on the income or assets of the citizens. These taxes collected from the citizens are used in line with public needs, and it is desired to be collected on a voluntary basis with the expectation of full compliance with the tax. In this context, in this study, it is aimed to analyze the importance of the factors affecting tax compliance and the relations between them by the DEMATEL method by taking the opinions of experts working in Kütahya Revenue Office. 20 expert working in Kütahya Revenue Office were included in the study. As a result of the study, it was seen that the most important main factor was "Economic Factors", while the least important factor was "Factors Related to the Tax System". In addition, while "Psychological Factors" and "Factors Related to the Tax System" were determined as influencing factors, the affected factors were Economic, Political, Social and Demographic factors. While "Economic Factors" was the factor with the most impact on the other four factors, "Factors Related to the Tax System" were determined as the most affected factors.

Keywords: DEMATEL, Multi-Criteria Decision Making, Tax Compliance, Tax.

JEL Codes: K34, G38.

*Bilim Uzmanı, e-posta: hacir.muhasibe@hotmail.com (<https://orcid.org/0000-0002-2230-6487>)

** Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, BİLECİK.

e-posta: gozde.koca@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-6847-6812>)

*** Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, KÜTAHYA.

e-posta: sema.behdioglu@dpu.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-4759-2088>)

***Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ekonometri Bölümü, KÜTAHYA.

e-posta: musa06375@gmail.com (<https://orcid.org/0000-0002-0381-8778>)

1. GİRİŞ

Vergi, kamu ihtiyaçlarının karşılanması için şahıs ve kurumlardan gelirleri doğrultusunda toplanan ekonomik değer olarak tanımlanırken verginin konusunu gelir, servet ve harcamalar oluşturmaktadır. Tam kamusal malların karşılanması için neredeyse tek gelir kaynağı olan vergilerin toplanması önem arz etmektedir. Vergiler, devletle vatandaşlar arasındaki bağı oluşturmaktadır ve bu bağ kurulurken gönüllülük esası önem arz etmektedir. Vergiyi vatandaşların ve kurumların gönüllülük esasıyla zamanında, doğru şekilde beyan etmeleri beklenmektedir. Vergiye ilişkin görevlerin zamanında adaletli ve doğru bir şekilde beyan edilip, ödenmesi “Vergi Uyumunu” olarak tanımlanmaktadır (Biberoğlu, 2006: 28; Kumluca, 2003: 91-92; Topkan, 2016: 44).

Vergiler devletin önemli derecede finansman kaynaklarından biridir. Örneğin Türkiye’de 2020 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi içerisindeki gelir kalemlerinin %81’ini sadece vergi gelirleri oluştururken bu oran 2022 yılı için %83 olarak gerçekleşmiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023). Vergiler devlet için gelir getirici bir enstrüman iken bireylerin ve kurumların gelirlerinde ise aksine bir azalışa sebep olmaktadır. Mükellefler gelirlerinde azalışın olmaması için çeşitli yollara başvurarak hukuki boşluklardan yararlanmaya, vergiden kaçınmaya veya vergi kaçırmaya çalışmaktadır (U. Sandalcı, 2020: 1034). Devletler ise mükelleflerin vergiyi gönüllülük esasıyla kaçırmadan beyan etmelerini ve uyum ilkelerini yerine getirmelerini beklemektedir. Vergi mevzuatına göre mükelleflerin beyannamelerini eksik veya zamanında vermemesi, işe başlamaların bildirilmemesi gibi sebepler yükümlülüklerin yerine getirilmemesine örnektir (Sağlam, 2014: 2-3). Kanun yapıcılar tarafından bu durum cezai yaptırımlarla engellenmeye çalışılmaktadır.

Vergi uyumu, altında çok fazla faktörü barındıran sarmal ve karmaşık bir yapıdır. Bu çalışmada da Kütahya Defterdarlığı’nda çalışan uzman kişilerin görüşleri alınarak vergi uyumunu etkileyen faktörlerin önem derecesinin ve faktörler arası ilişkilerin DEMATEL yöntemi ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya, Kütahya Defterdarlığı’nda görevli 20 personel dahil edilmiştir. Böylelikle vergi uyumsuzluğuna sebep olan öncelikli faktörler belirlenmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışma araştırmanın genel hatlarının değerlendirildiği giriş bölümü ile beş kısımdan oluşmaktadır. Çalışmaya ilgili yayınların yer aldığı literatür taraması, vergi uyumu ve uyumsuzluğu kavramları, vergi uyumunu etkileyen faktörler, DEMATEL yöntemi ve uygulama bölümüne ek olarak ise sonuç ve öneriler bölümü yer almaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu çalışmada literatür taraması iki kısımda sunulmuştur. Vergi Uyumunu” üzerine yapılmış olan çalışmalar Tablo 1’de, “Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV)” yöntemleri kullanılarak vergi ile ilgili yapılmış olan çalışmalar ise Tablo 2’de konu, bulgu ve yayın yılına göre verilmiştir.

Tablo 1: Vergi uyumu üzerine yapılmış çalışmalar

Yazar(lar)	Konu	Bulgular
Atçeken vd. (2018)	Kocaeli’nde vergi aflarının vergi uyumuna etkisinin ele alınmasıdır.	534 mükellefe yapılan anketin değerlendirilmesinde kullanılan korelasyon ve regresyon analizi sonucunda vergi affına yönelik tutumu belirleyen boyutlar ile vergi uyumu arasında çift yönlü ve pozitif ilişkilerin olduğu saptanmıştır. Ayrıca vergi affının faydalarına ilişkin olumlu tutum ile mükelleflerin vergi uyum düzeylerinin de artmakta olduğu belirlenmiştir.
Didinmez & Seçilmiş (2018)	İdare-mükellef ilişkilerinin vergi uyumu üzerine etkilerinin değerlendirilmesidir.	Sosyal gönenci arttırmak için idare-mükellef ilişkisine odaklanan bir vergi sisteminin tasarlanmasının kıymetli bir girişim olacağı belirtilmiştir.

Akbelen & Aydın (2019)	Bursa'da vergi afları ve vergilemede adalet algısının vergi uyumuna etkisinin araştırılmasıdır.	Bursa ilinde 754 ticari kazanç elde eden vergi mükellefine yapılan anketin değerlendirilmesinde vergi afları ve vergi adalet algılarına ilişkin ölçeklere faktör analizi uygulanmıştır. Sonrasında elde edilen faktörlerin vergi uyumuna etkisi çoklu doğrusal regresyon analiziyle ortaya konulmuştur. Modeli en iyi açıklayan değişkenin vergi afları olduğu belirlenmiştir.
Bişgin vd. (2019)	Muhasebe meslek mensupları ile vergi mükelleflerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerinin, vergi uyumu kapsamında değerlendirilmesidir.	25 muhasebe meslek mensubu ve 15 vergi mükellefi ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanan NVivo 11 Pro yardımı ile analiz edilmiştir. Sonuçta mevzuatın açık olmaması her ne kadar vergisel sorunlara sebebiyet verse de temel problemin mükelleften kaynaklandığı belirlenmiştir.
Kılıç & Aytaç (2019)	Gönüllü vergi uyumunu etkileyen bir faktör olarak Etnosentrizm kavramının incelenmesidir	Uluslararası ölçekler kapsamında hazırlanan 4 bölümden ve 32 sorudan oluşan bir anket hazırlanmış, 392 kişiye uygulanmıştır. Sonuçta yapılan regresyon analizi ile etnosentrizm ile gönüllü vergi uyumu arasında doğrudan bir ilişki olmadığı, etnosentrizmin vergi algısını etkileyerek gönüllü vergi uyumu üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Ömür & Bellikli (2019)	Doğu Karadeniz Bölgesinde bulunan seçilmiş illerde vergiye gönüllü uyumu etkileyen sosyal faktörlerin vergi tahsilat oranları ile ilişkisi incelenmesidir.	Çalışmada yapılan anketle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde seçilmiş illerde yaşayan 748 vatandaşın demografik faktörlerle ve bu illerdeki vergi tahsilat oranlarıyla ilişkisi incelenmiştir. Demografik faktörlere göre vatandaşların vergi bilinci, vergi ahlakı ve vergi konusunda kamu otoritesine duyulan güven konularına ilişkin anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.
Tekin & Gürçam (2019)	Davranışsal iktisat ve vergi uyumu arasındaki ilişki üzerine genel bir değerlendirme yapılmasıdır.	Teorik bir şekilde yazılan çalışmada, davranışsal iktisat ve vergi uyumu arasındaki ilişki incelenirken davranışsal iktisadi etkileyen bilişsel psikoloji alanı çalışmaya dahil edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.
Uyanık (2019)	Vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyumun vergi gelirlerine etkilerinin değerlendirilmesidir	Çalışmada gerek teorik yaklaşımlar gerekse yapılan anket çalışması ile vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyumun tek taraflı bir süreç olmadığını hem devletin (mali idare) hem de vatandaşların (mükelleflerin) ortak hareket etmeleri gerektiğini göstermiştir.
Yoruldu (2020)	Vergi uyumu ve vergiye uyum sağlayan mükelleflere tanınan vergi teşviki değerlendirilmesidir.	Betimsel araştırma yöntemi kullanılarak dokümantasyon tekniği ile analiz yapılmıştır. Çalışmada vergiye uyumlu, diğer bir ifadeyle vergiye ilişkin şekli ve maddi yükümlülüklerine uyan, mükelleflere tanınan vergi indirimi tüm yönleriyle ele alınarak değerlendirilmiştir.
Karaca vd. (2020)	Vergi uyumunun ekonomik ve sosyo-kültürel belirleyicileri değerlendirilmesidir.	Araştırmada Sivas'ta faaliyet gösteren ve gelir unsurlarından biri veya birkaçı üzerinden vergi ödeyen 569 gelir vergisi mükellefi ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Mükellefin vergi uyumunu belirleyen en önemli ekonomik faktörün %70,4 ile vergi yükü olduğunu, sosyo-kültürel faktörler içerisinde ise ilk sıranın %71,7 ile eğitime ait olduğu görülmüştür.

B. S. Doğan (2020)	Demografik faktörlerin vergi uyumu üzerindeki etkisinin ele alınmasıdır.	Teorik olarak gerçekleştirilen çalışmada, demografik faktörlerin farklı ülkeler-bölgeler kapsamında aynı etkiler yaratabileceği gibi farklı etkiler de yaratabileceği, daha net bir sonuç için araştırılan ülkeye-bölgeye odaklanılarak bir analiz yapılması gerektiğidir.
Akbelen vd. (2021)	Sosyal normlar ve dağıtım adaleti algısının vergi uyumu üzerindeki etkilerinin incelenmesidir.	Çalışmada vergi uyum niyetini, sosyal normları ve dağıtım adaletini ölçmek için üç farklı ölçek kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modeli oluşturulduktan sonra tahmin edilmiştir. Tahmin edilen model sonucunda, vergi uyum niyetinin, dağıtım adaleti ve sosyal normlar tarafından etkilendiği bulgusuna ulaşılmıştır.
Demirtaş (2021)	Vergi uyumu davranışı ve laboratuvar deneyleri üzerine bir yazın taraması yapılmıştır.	Çalışmada mümkün olduğunca farklı deneysel tasarımlara dayanan çalışmalar tercih edilmiştir. Ayrıca laboratuvar deneylerine getirilen eleştiriler de tartışılmaktadır. Makale, laboratuvar deneylerinden elde edilen sonuçların önemli olduğu ve saha deneyleri ile desteklenmesinin faydalı olacağı sonucuna varmaktadır.
G. Doğan (2021)	Türkiye’de gönüllü vergi uyumunu etkileyen faktörler değerlendirilmesidir	Vergi uyumunun ve vergiye karşı davranışları etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi için Hatay ilinde 300 mükellef ile 34 soruluk anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada mükelleflerin yarıdan fazlasının verdiği yanıtlar vergi bilincinin yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir.
E. Doğan & Sarıçimen (2021)	Vergi yükü ile vergi uyum düzeyi arasındaki ilişki değerlendirilmesidir.	81 il bazında vergi yükü ile vergi uyumu arasındaki ilişkinin mekânsal bağlamda karşılaştırmalı olarak ortaya konularak, vergi uyumunun göstergesi olarak kabul edilen tahsilat tahakkuk oranı ve vergi yükü dağılımlarının paralel olmadığı görülmüştür.
Özvar & Saruç (2021)	Vergi uyumu ve ödül etkisini, gelir ve kurumlar vergisinde uygulanan indirim değerlendirilerek ele alınmasıdır.	Bu çalışmada literatürdeki teorik çalışmalar ile farklı ülkelerde gerçekleştirilen ampirik çalışmalar ve Türk vergi sisteminde gönüllü vergi uyumunu arttırmaya yönelik bu uygulamanın olası sonuçları değerlendirilmiştir.
Tabakan & Avcı (2021)	Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesidir.	Çalışmada lojistik regresyon analizi ile referans grupları, vergi affı, vergi oranları, vicdan azabı, vergi denetimi, dini duyarlılık ve vergi bilgisi değişkenlerinin mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi varken; vergi cezaları, vergi idaresinin etkinliği ve adaleti ile gelir değişkenlerinin ise istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.

Tablo 2: ÇKKV yöntemlerini kullanan vergi alanındaki çalışmalar

Yazar(lar)	Konu	Bulgular
Parfenova, Pugachev & Podviezko (2016)	Rusya'da bölgelerin vergi kapasitesini tahmin etmek ve vergi kapasitesini etkileyen kriterler temelinde bölgelerin karşılaştırmalı bir değerlendirmesinin oluşturulmasıdır.	Vergi kapasitesi üzerinde en büyük etkiye sahip olan kriterler hem regresyon analizi hem de uzman tahminleri kullanılarak ampirik verilere dayalı olarak belirlenmiştir. Objektif, sübjektif ve kümülatif ağırlıklar hesaplanmış, uzman görüşlerinin uyum derecesi ölçülmüştür. 2000 –2012 yılları arasında Rusya'nın dört bölgesinin değerlendirilmesi TOPSIS ve SAW yöntemleri temelinde yapılmıştır.
Koca, Ekinci & Şimşek (2019)	Vergi gelirleri bakımından OECD ülkelerinin performansının değerlendirilmesidir.	Vergi gelirleri bakımından etkili olan kriterlerin değerlendirilmesi ENTROPİ yöntemi ile OECD ülkelerinin performansının değerlendirilmesi ise ARAS yöntemi ile yapılmıştır. Vergi gelirleri bakımından performansı en iyi olan ülke Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olarak saptanmıştır.
Manda & Bansal (2020)	Hindistan'daki son kurumlar vergisi indiriminin olası sonuçlarının değerlendirilmesidir.	Bu çalışmada ÇKKV yöntemlerinden AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) yöntemi kullanılmıştır. Kurumlar vergisi indirimi duyurusunun olası sonuçları literatür ve uzmanlar yardımıyla tespit edilmiştir. Kurumlar vergisi indiriminin sekiz ekonomik sonucu ve dört pazarlama sonucu belirlendi. Sonuçta, olası olumlu ekonomik sonuçların, kurumlar vergisi indiriminin olumsuz sonuçlarından daha ağır bastığını göstermiştir.
Khodamipour, M. A. Shahamabad & F. A. Shahamabad (2021)	Çevre vergileri uygulamasının engelleri ve çözümlerinin değerlendirilmesidir.	Çevre vergileri uygulamasının engelleri AHP ile çözümleri ise TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çevresel vergi reformunun yapılması en önemli çözüm olarak görülmüştür.
U. Sandalcı & İ. Sandalcı (2021)	Türkiye'de vergi denetim performansının 2005-2019 dönemi aralığında değerlendirilmesidir.	Çalışmada Türkiye'de 2005-2019 dönemi boyunca vergi denetiminin göstermiş olduğu performans yeni ve gelişen bir teknik olan çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSIS ile analiz edilmiştir. Analiz neticesinde vergi denetimi alanında yapılan reformların performansı birkaç yıla sınırlı olsa da olumlu yönde etkilediği ve her halükârda geçmiş yıllardaki performansın sonraki yıllara göre daha fazla olduğuna ulaşılmıştır.

Literatürde vergi bilinci, vergi afları, vergi teşviki ve idare-mükellef ilişkisinin vergi uyumu üzerindeki etkisi ile ilgili çalışmalar yayın yılı, konu ve çalışma sonunda elde edilen bulgulara göre Tablo 1'de verilmiştir. Gönüllü vergi uyumunu etkileyen ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik faktörlerin belirleyicileri ile Etnosentrizm kavramı ve davranışsal iktisat-vergi uyumu ilişkisi ilgili çalışmalar da yine yayın yılı, konu ve çalışma sonunda elde edilen bulgulara göre geniş bir şekilde Tablo 1'de verilmiştir. Bulguların vergi mükelleflerine uygulanan anketler neticesinde elde edildiği görülmektedir. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri kullanılarak vergi alanında yapılmış olan çalışmalar yayın yılı, konu ve çalışma sonunda elde edilen bulgulara göre ise Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'ye göre vergi alanında yapılan çalışmalarda ÇKKV yöntemlerinden genellikle AHP, ARAS, ENTROPİ ve TOPSIS yöntemlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Tablo 1 ve Tablo 2 beraber değerlendirildiğinde ise literatürde vergi uyumunu etkileyen temel faktörlerin geniş bir şekilde ele alındığı bir çalışmanın eksikliği görülmektedir. Yine aynı şekilde vergi alanında yapılan çalışmalarda ÇKKV yöntemlerinden DEMATEL yöntemi kullanılarak yapılmış bir çalışma tespit edilememiştir. Bu nedenle bu çalışma vergi uyumu üzerinde etkili olan tüm faktörlerin ÇKKV yöntemlerinden DEMATEL yöntemi ile değerlendirilmesi suretiyle literatürdeki eksik alana katkı sunmayı amaçlamaktadır. Böylelikle vergi uyumundaki etkili olan faktörlerin öncelikleri doğrultusunda değerlendirmeler yapılmasına DEMATEL yöntemi ile olanak sağlanmış olacaktır.

3. VERGİ UYUMU VE UYUMSUZLUĞU KAVRAMLARI

Devlet ve mükellef arasındaki en önemli ilişki bağının vergi olduğu ifade edilmektedir. Bu ilişkiye gönüllülük esasıyla dahil olanlar kadar bu ilişkiye dahil olmayıp vergi kaçırma davranışında bulunan mükellefler de bulunmaktadır. Devlet, bu önemli ilişkinin getirdiği ödevleri mükelleflere gerek duyduğu durumlarda sıkı yaptırımlarla hatırlatmakta ve ödevlerin zamanında, doğru şekilde yerine getirilmesini beklemektedir (Rousseau, 2013: 14).

Vergi, genel anlamda hareket etme, insan ilişkilerinde anlaşma, başkalarının tekliflerine karşı esnek olma ve büyük bir güce karşı koyamamak anlamı taşımaktadır (Saygın, 2013: 6-7). Verginin konusu olan gelir, servet ve harcamaların zamanında adaletli ve doğru bir şekilde beyan edilerek ödenmesi ise "Vergi Uyumunu" olarak tanımlanmaktadır (Arıman, 2019: 9). Vergilerin önemi, devletlerin önemli derecede finansman kaynağını oluştursa da mükellefler için gelirlerinde önemli derecede kayıp anlamına gelmektedir. Bu kayıp nedeniyle kişiler ve kurumlar ödemeleri gereken vergi miktarlarını azaltabilmek için vergi kaçırma yollarına başvurmaktadır. Mükellefler, hukuki boşluklardan yararlanmaya ya da fiili olarak vergi kaçırma başvurmakta. Bu durum devletin nihai hizmetleri için kullanılan finansman kaynaklarında azalmaya neden olmaktadır (Yurdadoğ, Gökbnar ve Tunçay, 2016: 806-807).

Uyumsuzluk kavramının iradi ve gayri iradi olmak üzere iki türü bulunmaktadır. İradi uyumsuzluk, mükellefin kendi iradi isteğiyle, bilerek vergisel yükümlülükten kaçınmasıdır. Kasıtlı bir şekilde mükellefler, eksik beyan ederek mükellefiyetin tespit ettirilmemesi, belgeler ve defterler üzerinde değişiklikler yapılmasından kaynaklanmaktadır (Saygın, 2013: 10). Gayri-iradi uyumsuzluk ise istenmeyen sebeplerden ortaya çıkmaktadır. Hata, dalgınlık, eksik bilgi ya da kanunların yanlış anlaşılmasından kaynaklı oluşan uyumsuzluklardır (Saygın, 2013: 12).

4. VERGİYE UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Uyum kavramı, karmaşık yapıya sahiptir. Bunun sebebi disiplinler arası bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik, siyasi, psikolojik, sosyal, vergi sisteminin işleyişi gibi uyumu etkileyen faktörler bulunmaktadır (Şahin, 2016: 52-65).

4.1. Sosyo Demografik Faktörler

Vergi uyumu dış faktörün etkisinde olabileceği gibi kişilik özelliklerin etkisinde de olabilmektedir. Vergi yasalarının karmaşıklığı, vergi cezaları ve denetim, vergi oranları, vergi kaçırma fırsatı gibi etmenlerin mükelleflerde nasıl bir etki göstereceği çoğunlukla demografik faktörlere bağlı olduğu düşünülmektedir. Devletin medeni duruma, eğitim düzeyine, yaşa, cinsiyete ve inanca müdahalesi söz konusu olmamaktadır. Bu durum sosyal ve demografik faktörleri anlamsız hale getirmemektedir. Devlet tarafından sosyal ve demografik faktörlere ait değerlendirmelerden faydalanılmaktadır. Vergi uyumu üzerinde yapılan çalışmalarda uyuma ait durumlar bir bütün olarak ele alınarak tüm parametreleri ile değerlendirilmelidir (Saygın, 2013: 80). Eğitim düzeyi arttıkça mükelleflerin mali konulardaki bilgisi artacak ve kanunlardaki boşluklardan yararlanmak isteyerek vergi kaçırma sebepleri olacaktır. Vergilerin etkin değerlendirilmediğinde, negatif bir tepki oluşturulabileceği sonucuna varılmaktadır (Saygın, 2013: 83-84).

Genç bireyler, hayata dair arzularına genel itibari ile tam olarak ulaşamadıkları ve deneysel olarak daha az tecrübe yaşadıkları için, gençlerin henüz yüksek gelire sahip olmadıkları ve hayat standartlarını yükseltme arzusuyla parayı elde tutmak istememesi, risk alma olasılıklarının yaşlılara oranla daha yüksek olmasından kaynaklı vergiye karşı daha az uyum sergilemelerine sebep olmaktadır (Çataloluk, 2008: 224; Bağdigen ve Erdoğan, 2010: 114-115). Yaşlı gruba giren bireylerin ise sosyal ve kültürel deneyimlerinin, birikimlerinin fazla olmasından toplumsal konuları daha fazla içselleştirerek vergi vermenin vatandaşlık görevi olduğu düşüncesiyle vergiye karşı uyumu besleyici nitelik göstermektedir. Vergi uyumu anlamında cinsiyet farkından etkilediğini ileri süren görüşlere göre kadınlar, erkeklerden daha fazla uyumlu çıkmıştır. Bunu savunan ilk görüş 1986 yılında Jackson ve Milliron'dur (Jackson ve Milliron, 1986: 135). Uyumun olması sonucu olarak gelen cezai müeyyide ve yaptırımlar kadınlarda ve erkeklerde farklılık göstermiştir. Çünkü kadın doğası gereği duygusal bir varlıktır ve kadının vicdan azabı çekmesi vergi uyumuna itmektedir (Saygın, 2013: 80-83).

Vergiye karşı uyumu arttıranın yollarından birisi vergi ahlakının temellerinin oluşmasında büyük katkısı olduğu düşünülen dini inanç gösterilmektedir. (Yurdakul, 2013: 31). Hull ve Bold tarafından yapılan çalışmalarda dindar kişilerin çok olduğu ülkelerde suç işleme oranının inanç seviyesi düşük ülkelerde nazaran daha az olduğu tespit edilmiştir. Yapılan anket çalışmalarından elde edilen sonuçlara göre dini açıdan vergi kaçırmanın günah olduğu ifadesine katılan insanların vergi ahlak ortalaması en yüksek insanlar olduğu saptanmaktadır. Türkiye’de de bu durum İslam’ın beş şartından biri olan zekât yükümlülüğünden etkilenerek, bir vergi ahlakı oluştuğunu söylemek mümkündür. Dini hizmetlere daha yüksek oranda katılım gösteren insanların vergide daha az aldatma gerçekleştirdikleri görülmüştür (Kitapçı, 2015: 210). Sonuç olarak bu bağ net olarak gözlemlenebilmektedir. Farklı uygulamalara ek olarak din faktörü ile de vergi bilinci oluşturulabilmektedir (Koçyiğit, 2019: 19).

4.2. Psikolojik Faktörler

Verginin yerinde kullanılıp kullanılmadığına vergi ahlakı, vergi bilinci, diğer mükelleflerin tutumu gibi psikolojik faktörler ile bakılmaktadır. Vergiye karşı davranış oluşumu, her insanda sosyal değerlerle şekillenmektedir. Psikolojik etmenler içselleştirilerek ve sonunda isteklilik derecelerine göre vergiye karşı bir davranış oluşturulur ve bu davranışa vergi ahlakı denilmektedir (Saygın, 2013: 49). Vergi bilinci, verginin farkında olunması olarak ifade edilmektedir (Düzen, 2006: 20). Farklı bir tanım olarak ise vergi bilinci verginin ne kadar önemli olduğunu anlayıp kavrayan bireylerin vergi borcunu ödeme isteklilik derecelerine vergi bilinci denilmektedir. Kavram biraz daha genişletildiğinde ise vergi bilinci, mükelleflerin sadece borçlarını ödemekten değil, mükelleflerin elde ettikleri gelirlerden veya servetlerden kanunda açıkça belirtilen usul esas ve oranlara uygun olarak vergi yükümlülüklerini yerine getirmeyi fark etme, anlama ve hatırlama becerisine sahip olmalarıdır.

Mükellefler vergi borçlarını ödeyip ödememe kararını vermeden önce verginin kendi zihinlerinde ne uyandırdığını düşünüp, kararlarını verip, sonrasında davranış sergilemektedir (Aktan, 2012: 14-20). Mükelleflerin kamu hizmetinin finansmanı için toplanan verginin ne kadarının nereye kullanıldığını bilmesi veya bilmemesi, vergiye uyumunu arttırıcı ve azaltıcı etkiye sahip olmaktadır. Mükellefler vergilerini öderlerken kendilerinden, kendi gelirlerinden fedakârlık ettiklerini düşünmektedir. En büyük hak olarak bu fedakarlıkların ihtiyaçlar doğrultusunda harcanılıp harcanılmadığını öğrenmek istemektedirler. Ödedikleri verginin karşılığını fiilen görmek, mükellefleri vergi uyumuna iten bir durum haline gelir ve uyum sürecini kolaylaştırır. Bu durum aynı zamanda devlete olan güveni de arttırmaktadır. Devlete olan güven arttıkça vergi uyumu da artmaktadır (Kaya, 2008: 29).

4.3. Siyasi Faktörler

Devletin, vatandaşlarıyla sağlıklı ilişki kurabilmesi için devlete ait kurum ve kuruluşlarına karşı vatandaşlarında güven oluşturması gerekmektedir. Mükellef yükümlülüklerini zamanında ve doğru şekilde yerine getirdiğinde kendisinin ya da diğer vatandaşların bundan yararlanabildiğini kamu hizmetini alabileceğini bilmesi gerekmektedir. Devlet vatandaşlarının üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesini bekler ve aradaki güven bu sürece göre karşılıklı şekillenmektedir. Taraflardan biri güvenle ilgili sorun yaşadığında koruma içgüdüsüne girerek durumun etkilerini azaltmaya çalışmaktadır. Devlete ve/veya devleti yöneten siyasi iktidara olan güvenin yetersiz olması durumunda mükelleflerin (vatandaşların) gelirlerinin beyan edilen ve mevcut miktarları arasında bir tutarsızlık söz konusu olacaktır. Bu tutarsızlığın en belirgin sonucu ise mükelleflerin vergiden kaçınmasıdır. Vergi ödeme konusunda isteksiz davranan mükelleflerin bu tutumu devlete ait vergi gelirlerini azaltırken beraberinde bir takım kamu hizmetinin ise azalan kamu gelirleri (vergiler) sebebi ile yapılamamasına sebep olmaktadır. (Çataloluk, 2008: 221). Domino taşı gibi bir etki oluşacaktır. Kamu gelirlerinde azalma karşılığında bütçe açıkları artmakta ve borçlanmaya gidilerek bütçe açıkları kapatılmaya çalışılmaktadır. Sonuç olarak devlet yönetimine karşı güvensizlik problemi beraberinde devleti yönetenler ile mükellefler (vatandaşlar) arasında sorunlu ilişkiler doğmasına sebep olmaktadır. (Biberoğlu, 2006: 65). İktidar mükellefleri temsil eden niteliklere sahip ise uyum süreci daha kolay sağlanmaktadır. Aksi bir durum varsa mevcut iktidar mükelleflerin görüşlerini temsil etmiyorsa vergi uyumu zorlaşacaktır. Aynı zamanda bu durum sadece iktidarın görüşlerini temsil etmeleriyle değil, iktidarın gerçekleştirdiği ya da gerçekleştireceği icraatlardan duydukları memnuniyetle de ilişkilidir (Arıman ve Tunçer, 2015: 21).

Demokrasinin tanımını yapacak olursak en kaba ve kısa tabiriyle halkın kendi kendini yönetmesidir. (Abraham Lincoln) Kanunların üstünlüğünün benimsendiği, toplumda etnik, dini ve kültürel açıdan eşitliğin sağlandığı

teorik olarak ulaşılmaması arzu edilen yönetim biçimidir (Şahin, 2016: 56). Demokrasilerde halk diğer yönetim biçimlerinden farklı olarak vergilendirme sürecinde de söz sahibidir ve bunu bütçe aracılığıyla kullanmaktadır. Ayrıca vergilendirme sürecinde parlamentonun onayı olmadan vergi alınmaması da vatandaşın söz hakkına sahip olduğunun bir başka göstergesidir. Demokrasilerde mali saydamlık ilkesinden kaynaklı siyasi ve mali açıdan şeffaflık benimsendiği için mükellefler ödedikleri vergilerin karşılığı olan mal ve hizmeti gerçekte görebildikleri için demokratik sistem mal ve hizmetin finansal maliyetine gönüllü olarak katılmasına katkı sağlar demokrasi uyum sürecini kolaylaştırır ve cebrilik kırılmaktadır (Şahin, 2016: 56).

Âdem-i merkeziyetçi ve merkezi yönetim açısından vergiye gönüllü uyuma baktığımızda Âdem-i Merkeziyetçi yönetim anlayışında vatandaş devlete daha yakındır. Bunun sebebi vatandaş kamu hizmetini yerine getirilip getirilmediğini yakından kontrol etme şansına sahiptir ve yerel yönetimler vatandaşın isteklerini daha hızlı yerine getirebildikleri için demokrasiye daha yakındır. Âdem-i merkeziyetçi yönetimde gönüllü vergi uyumu oldukça yüksektir (Korlu ve Çetinkaya, 2016: 6-7). Merkezi yönetimde ise tersi bir durum gözükmektedir. Merkeze ait kurum ve kuruluşlar önce isteği tespit ederler sonra sıraya alınırlar sonrasında ise gerekli ödeneğin çıkması gibi çok aşamalı bir süreçten geçerek kamu hizmeti verilmektedir. Kamu kurumlarının doğurduğu kırtasiyecilik hantallaşmaya sebep olarak gönüllü uyum konusunda vatandaşları uyumsuzluğa itmektir (Çataloluk, 2008: 224; Bagdigen ve Erdoğan, 2010: 114-115).

4.4. Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler

Vergi oranları, mükelleflerin şahsi durumundan bağımsız olmasına rağmen ödeme gücüyle doğrudan bağlantılı olan ve vergi uyumunu ya da uyumsuzluğunu etkileyen en önemli faktördür. Vergi uyumu üzerinde vergi oranlarının etkisi konusunda genel kabul edilen görüş ters yönlü ilişkiye dayalı olgu olarak tanımlanmaktadır (Sandmo, 2005: 643-663). Türkiye’de artan oranlı vergi sistemi uygulamaktadır. Yani vergilemede adaleti sağlamak için, vergi matrahı artınca vergi oranı da artan daha çok kazandıktan daha çok vergi alınmasına yönelik bir sistemdir (Şahin, 2016: 57).

Vergi denetimi ile mükelleflerde vergi bilinci oluşturmaya çalışırken aynı zamanda vergi kanunlarına uygun hareket etmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Tüm bunların yanında denetimle eşitlik ve adalet sağlanmaktadır. Denetimler sayesinde vergisini zamanında usulüne uygun ödemeyen ve yahut hiç ödemeyen mükellefler tespit edilerek vergiye uyumlu hale getirilmeye çalışılır. Etkin bir vergi denetim sistemiyle mükelleflerin kafasında her an denetlenebileceği olasılığı bulunduğu için vergiye uyum artacaktır (Candan, 2004: 257-273). Vergi denetimlerinin amacı devletin meşruiyetinin göstergesidir. Bir verginin yürürlüğe girmesi ile amacına göre uygulanması aynı zamanda devletin gücünü bir göstergesidir (Biberoğlu, 2006: 85). Türkiye’deki vergi uygulamalarına dair ilişki verginin genel alacaklısı konumunda bulunan idare ile vergiyi ödemekle yükümlü mükellefler olarak bir çatı altında toplanabilir ve bir borç ilişkisi olarak tanımlanabilir. Vergi kamusal hizmetlerin finansmanında devletin en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır ve mükelleflere de verginin geri dönüşü bu kanallarla olmaktadır. Mükellefler vergiden özel bir fayda sağlamadıkları için vergiyi mali bir yük ve maliyet olarak görerek beyanından, ödenme aşamasına kadar direnç göstermektedir (Saygın, 2013: 95).

Mali aflar, vergi borcunu az ödeyen veya hiç ödemeyen mükelleflere işletilen cezai ve idari tedbirlerin devlet tarafından kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. Vergi borcunu ödemede kolaylık sağladığı için mükellefleri vergi uyumuna bir davet niteliğindedir (Savaşan, 2006: 149-171). Mali af kapsamına sadece ferdi borçlar olan gecikme faizi/zammı, stok ve demirbaş affı dahildir. Fakat kısmen veya tamamen vergi aslını affeden düzenlemelerin anayasa ile örtüşmemesi nedeniyle borcun anaparasının silinmesi mali af kapsamına girmemektedir (Arıkan ve Yurtsever, 2004: 59-64).

Vergiye dair kanunların karmaşıklığı vergi uyumunu azaltıcı etkiye sahiptir. Vergiye dair kanunların bu kadar karmaşık olmasının sebepleri arasında muafiyet ve istisnalardan bahsetmek mümkündür. Çünkü muafiyet ve istisnalar kanunların kesin sınırlarının çizilmesini oldukça güçleştirir (Biberoğlu, 2006: 75). Vergiye dair prosedürlerin fazlalığı kırtasiyeciliğin fazla olmasını tetiklerken mükellefleri uyum sürecinde zorlayan bir durumdur ve uyumu negatif yönde etkilemektedir. Vergi sisteminin tasarlanmasında uyumu özendirici ve kırtasiyeciliği en aza indirecek şekilde açık ve anlaşılır olması gözetilmelidir (Biberoğlu, 2006: 75).

Dolaylı vergiler harcamalar üzerinden alınan vergilerdir. Gelir ve servet üzerinden alınan vergilerdir. Yani kişilerin gelir düzeyini dikkate almadan herhangi bir ayırım olmadan satın alınan mal ve hizmetin içine gizlenmiş fiyattır. Dolaylı vergilere, vergi sistemimizde kullanılan KDV, ÖTV, Banka Sigorta Muameleleri vergisi örnektir (Aktan, 2012: 14-20). Dolaysız vergiler servet ve gelir üzerinden alınan vergilerdir. Mükelleflerin gelirini hedef alır. Verginin yüklenicisi ile kanuni mükellefi aynı kişidir. Veraset ve intikal vergisi ile kurumlar vergisi, gelir vergisi, emlak vergisi dolaysız vergilerin birer örnekleridir. Dolaylı vergilere nazaran daha adaletli vergi türüdür. Gelir vergisinin artan oranlılığı "Ödeme Gücü İlkesi" ile örtüşen bir vergi türüdür. Fakat vergilemede tam manada ödeme gücünü kapsadığı söylenemez. Mükellefin kazandığı gelirin miktarından bağımsız olarak dahil olduğu vergi dilimi ilgili mükellefin kendi vergi dilimine tabi mükellefler arasında bir adaletsiz uygulamaya sebep olmaktadır. Bunun nedeni ise artan oranlılığın, belli bir gelir düzeyinden sonra gelirin aynı vergi diliminde vergilendirilmeye devam edilmesi nedeniyle ve uyum sürecinde mükellefleri negatif yönde etkileyip uyumdan uzaklaştırmaktadır (Koçyiğit, 2019: 58).

4.5. Ekonomik Faktörler

Vergi uyumunu etkileyen ekonomik faktörler üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar; enflasyonist ortam, milli gelir, ekonomik istikrarsızlık olarak sıralanmaktadır. Enflasyon fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen devamlı artışlara denir. Bu artış gerçekleşirken, mal ve hizmet aynı oranda artış göstermemektedir. Enflasyon aradaki farktan kaynaklanmaktadır. Dolaşımdaki para mal ve hizmet miktarından fazla olduğu zaman artmaktadır. Vergi uyumuna enflasyonun pozitif veya negatif olmak üzere iki etkisi söz konusu olabilmektedir. Ayrıca enflasyon istenilen vergi gelirleri üzerinde nötrleyici etkiye sahip olmalıdır. Enflasyon, vergi sisteminde sakatlık yaratmaktadır. Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde işletmelerin girdi maliyetleri artış göstermektedir. Bunun doğrultusunda satış fiyatları da artmaktadır. Hükümetler fiyatlardaki artışı frenlemek kamu açığını sıkı para ve maliye politikalarıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Vergi oranları attırılır veya sabit tutulabilmektedir. Vergi kanunlarının devamlı değişime uğraması belirsizliği beraberinde getirirken vergiye uyumunu da zorlaştırmıştır. Fakat problem yaratan bir başka konuda istisna, oran ve tutarların enflasyon sebebiyle aşınmasıdır. Vergi yükünün adaletsiz dağılmasını sebep gösterip uyumu azaltıcı nitelikte olmaktadır (Şahin, 2016: 61).

Milli gelir, bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin net parasal değeri olarak tanımlanmaktadır. Milli gelir hesaplamaları vergi uyumu hakkında bilgi vermeye yardımcı olmaktadır. Vergi gelirlerinin GSYH'ya bölünmesiyle vergi yükü hesaplanmaktadır. Vergi yükünün adaletli dağılımı, vergi uyumunda arttırıcı etki yaratmaktadır. Dolaylı ve dolaysız vergilerin toplamı vergi gelirlerinin tamamını ifade etmektedir. Eğer vergi sistemi içerisinde dolaylı vergiler çoğunlukta ise sağlıklı işleyen bir vergi sisteminin varlığına işaretler. Dolaylı vergilerin çokluğu vergi uyumunu azaltmaktadır (Demircan Siverekli, 2003: 97-116).

Bütün ekonomilerde inişler-çıkışlar meydana gelmekte, ekonomiler zaman zaman küçülmekte, durağanlaşmakta veya büyümektedir. Konjonktür dalgalanmaların kısa aralıklarla gerçekleşmesi istikrarsız ekonomik varlığının işaretidir. Bu dalgalanmaların giderilip istikrarın sağlanmadığı ekonomilerde kamu açıkları artar, gelir dağılımında adaletsizlik yaşanır, faiz ve enflasyon oranlarında aşırı hareketlilik gözlemlenir ve tüm bunların sonucu olarak ekonomik istikrarsızlık yaşanmaktadır. Böyle durumdaki ekonomilerde para ve maliye politikası da etkinliğini kaybetmektedir. Vergi gelirlerinin arttırılmak istenmesi sebebiyle vergi oranları arttırılmaktadır. Ekonomik istikrarsızlık üzerine oranların artması bireyleri vergiye karşı uyumsuz hale getirmektedir (Biberoğlu, 2006: 141).

5. DEMATEL YÖNTEMİ

DEMATEL (The Decision Making Experiment and Evaluation Laboratory) yaklaşımı, 1973 yılında Cenevre'de ortaya çıkan bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemidir. Kriterlerin/faktörlerin önceliklerini belirlemek ve birbirlerinin arasındaki nedenselliklerin ortaya konulmasını sağlamaktadır (Muhammad ve Cavus, 2017; Shieh vd., 2010).

DEMATEL yönteminin adımları aşağıda sunulmuştur (Fontele ve Gabus, 1976; Wu, 2008):

Adım 1: Direkt İlişki Matrisinin Oluşturulması

x_j^k Tam sayı skoru k. uzman tarafından verilmektedir. Bu skor i. kriterin j. kriter üzerindeki etki seviyesini

gösterir. $n \times n$ 'lik matris olan A, Eşitlik 1'de gösterildiği gibi uzmanların bireysel skorlarının ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Kullanılan DEMATEL ikili karşılaştırma ölçeği ise Tablo 3'te verilmiştir.

$$a_{ij} = \frac{1}{H} \sum_{k=1}^H x_{ij}^k \quad (1)$$

H: Toplam uzman sayısı

Tablo 3: DEMATEL ikili karşılaştırma ölçeği

Sayısal Değer	Tanım
0	Etkisiz
1	Düşük Etki
2	Orta Etki
3	Yüksek Etki
4	Çok Yüksek Etki

Kaynak: Dey vd., 2012: 3563

Adım 2: Normalize Edilmiş Direkt İlişki Matrisinin Oluşturulması

Normalize edilmiş direkt ilişki matrisi, Eşitlik 2 yardımıyla direkt ilişki matrisi kullanılarak elde edilmektedir.

$$X = k.A \quad (2)$$

$$k = \frac{1}{\max \sum_{j=1}^n a_{ij}}, i, j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Adım 3: Toplam İlişki Matrisinin Oluşturulması

Toplam ilişki matrisi, Eşitlik 4 yardımıyla normalize edilmiş direkt ilişki matrisi kullanılarak elde edilmektedir. I birim matrisi ifade etmektedir.

$$TC = X(I-X)^{-1} \quad (4)$$

Adım 4: Nedensel Diyagramın Elde Edilmesi

Satırların ve sütunların toplamı ayrı ayrı vektör R ve vektör C olarak Eşitlik 5 ve Eşitlik 6 kullanılarak hesaplanmaktadır. Daha sonra, "önem" olarak adlandırılan yatay eksen (C+R), ölçütün ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan C'ye R eklenerek yapılmaktadır. Benzer şekilde, "ilişki" adlı dikey eksen (C-R), C'yi R'den çıkararak yapılmaktadır.

$$T = [t_{ij}]_{n \times n}, i, j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

Satırların Toplamı

$$C = [\sum_{j=1}^n t_{ij}]_{n \times 1} = [t_i]_{n \times 1} \quad (6)$$

Sütunların Toplamı

6. UYGULAMA

Kütahya ilindeki mükelleflerin, vergi uyumlarını ölçebilmek için beş ana faktör ve yirmi üç alt faktör literatürden derlenerek belirlenmiştir. Vergi uyumunu etkileyen bu faktörler Tablo 3'te sunulmuştur. Daha sonra vergi uyum konusunda bilgi sahibi olan 20 defterdarlık görevlisine, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 07.10.2020 tarih ve 2020/8 nolu toplantısının 9 sayılı uygunluk kararı ile başvurularak, vergi uyumunu etkileyen faktörleri değerlendirmeleri istenmiştir. Kütahya Defterdarlığının

seçilmesindeki en önemli neden alanında uzman, kendini iyi yetiştirmiş defterdarlık görevlilerinin bulunmasıdır. ÇKKV yöntemlerinde subjektif değerlendirilme yapılması durumunda uzmanların nitelikleri çok önemlidir. Defterdarlık görevlilerinin 15'i erkek 5'i kadın, 14'ü 35-45 yaş aralığında, 6'sı 45-55 yaş aralığındadır. Ayrıca 10 yıldan fazladır defterdarlıkta çalışmakta olup, tümü üniversite mezunudur.

Tablo 3: Vergi uyumunu etkileyen faktörler

Sosyal ve Demografik Faktörler	Psikolojik Faktörler	Siyasi Faktörler (F3)	Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler (F4)	Ekonomik Faktörler (F5)
<ul style="list-style-type: none"> Eğitim düzeyi Yaş Cinsiyet Dini inanç	<ul style="list-style-type: none"> Vergi ahlakı Vergi bilinci Diğer mükelleflerin tutumu Verginin yerinde kullanılıp kullanılmadığı	<ul style="list-style-type: none"> Devlet yönetimine güven İktidara bakış açısı Demokrasi ve vergi uyumu Merkeziyetçi ve âdem-i merkeziyetçi yöntem	<ul style="list-style-type: none"> Vergi oranlarının vergi uyumuna etkisi Verginin denetimi Mükellefler ile vergi idaresi arasındaki ilişki Mali aflar Vergi mevzuatının karmaşıklığı ve güncel olmaması Vergi hukuku sistemindeki uygulamaya ilişkin faktörler Dolaylı vergiler Dolaysız vergiler	<ul style="list-style-type: none"> Enflasyonist ortam Milli gelir Ekonomik istikrarsızlık

Tablo 3'e göre ana faktörler; sosyal ve demografik, psikolojik, siyasi, vergi sistemiyle ilgili olan ve ekonomik faktörler olmak üzere beşe ayrılarak incelenmiştir. Sosyal ve demografik faktörler; eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet ve dini inanç olarak ele alınmıştır. Psikolojik faktörler; vergi ahlakı, vergi bilinci, diğer mükelleflerin tutumu ve verginin yerinde kullanılıp kullanılmaması olarak belirlenmiştir. Siyasi faktörler; devlet yönetimine güven, iktidara bakış açısı, demokrasi ve vergi uyumu, merkeziyetçi ve âdem-i merkeziyetçi yöntem olarak ele alınmıştır. Vergi sistemiyle ilgili faktörler; vergi oranlarının vergi uyumuna etkisi, vergi denetimi, mükellefler ile vergi idaresi arasındaki ilişki, mali aflar, vergi mevzuatının karmaşıklığı ve güncel olmaması, vergi hukuku sistemindeki uygulamaya ilişkin faktörler, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler olarak belirlenmiştir. Son olarak ekonomik faktörler ise enflasyonist ortam, milli gelir ve ekonomik istikrarsızlık olarak incelenmiştir. Söz konusu bu faktörler DEMATEL ikili karşılaştırma ölçeği (Tablo 3) kullanılarak defterdarlık görevleri tarafından verilen cevaplarla ortalama alınarak (Eşitlik (1)) değerlendirilmiştir. Tablo 4'te ana faktörler için oluşturulan ortalama ilişki matrisi verilmiştir.

Tablo 4: Ana faktörler için ortalama ilişki matrisi

Ana Boyutlar	Sosyal ve Demografik	Psikolojik Faktörler	Siyasi Faktörler	Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler	Ekonomik Faktörler
Sosyal ve Demografik	0,0000	2,9500	2,8000	2,5500	2,7500
Psikolojik Faktörler	2,7500	0,0000	2,4500	2,6000	2,4000
Siyasi Faktörler	2,4500	2,6000	0,0000	3,0000	2,8500
Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler	2,1000	2,0500	2,5500	0,0000	3,0000
Ekonomik Faktörler	2,8000	3,2000	3,1000	3,0000	0,0000

Tablo 4'te uzmanlar tarafından verilmiş cevapların ortalamaları sunulmuştur. Örneğin; siyasi faktörler, vergi sistemiyle ilgili faktörleri Tablo 3'teki karşılaştırma ölçeği dikkate alınarak, yüksek derecede (3) etkilediği görülmüştür. Tablo 5'te ise Eşitlik (2) ve Eşitlik (3) kullanılarak oluşturulan normalize edilmiş direkt ilişki matrisi verilmiştir. Normalizasyon ile veri kümesindeki sayısal sütunların değerlerini, değer aralıklarındaki farkları bozmadan veya bilgileri kaybetmeden ortak bir ölçek kullanacak şekilde tablo değiştirilmiş olmaktadır.

Tablo 5: Ana faktörlerin normalize edilmiş direkt ilişki matrisi

Ana Boyutlar	Sosyal ve Demografik faktörler	Psikolojik Faktörler	Siyasi Faktörler	Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler	Ekonomik Faktörler
Sosyal ve Demografik	0,0000	0,2438	0,2314	0,2107	0,2273
Psikolojik Faktörler	0,2273	0,0000	0,2025	0,2149	0,1983
Siyasi Faktörler	0,2025	0,2149	0,0000	0,2479	0,2355
Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler	0,1736	0,1694	0,2107	0,0000	0,2479
Ekonomik Faktörler	0,2314	0,2645	0,2562	0,2479	0,0000

Eşitlik (4) yardımıyla Ana Faktörler için Toplam İlişki Matrisi (Tablo 6) hesaplanmıştır. Toplam ilişki matrisi faktörlerin birbirlerine olan etkilerini vermektedir. Etkiler hesaplanırken Toplam İlişki Matrisinin aritmetik ortalaması alınarak eşik değeri kullanılmıştır. Tablo 6 için eşik değeri 1,6418 olarak hesaplanmıştır. Eşik değeri olan 1,6418'den büyük olan hücreler Tablo 6'da belirlenerek, faktörlerin ilişkileri gösterilmiştir.

Tablo 6: Ana faktörlerin toplam ilişki matrisi

Ana Boyutlar	Sosyal ve Demografik Faktörler	Psikolojik Faktörler	Siyasi Faktörler	Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler	Ekonomik Faktörler
Sosyal ve Demografik	1,4459	1,7223	1,7273	1,7444	1,7368
Psikolojik Faktörler	1,5366	1,4263	1,6077	1,6447	1,6169
Siyasi Faktörler	1,5958	1,6833	1,5208	1,7505	1,7243
Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler	1,4529	1,5232	1,5642	1,4181	1,6003
Ekonomik Faktörler	1,7414	1,8491	1,8585	1,8866	1,6681

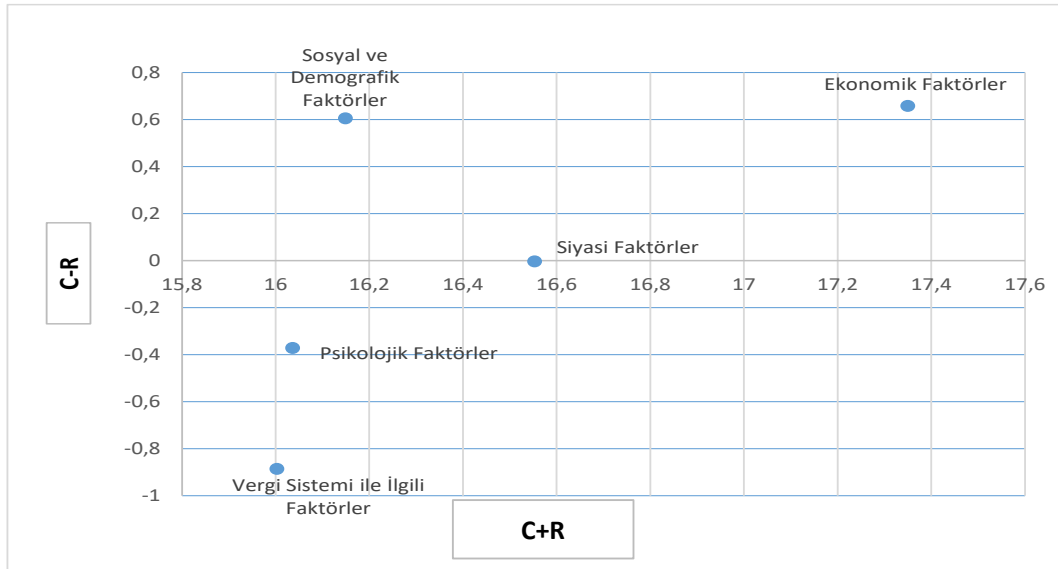
Tablo 6'ya göre sosyal ve demografik faktörler tüm faktörleri etkilemekle birlikte, ekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Psikolojik faktörler yalnızca vergi sistemiyle ilgili faktörleri etkilemekle beraber sosyal ve demografik faktörlerden, siyasi faktörlerden ve ekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Siyasi faktörler ise psikolojik faktörler, vergi sistemiyle ilgili faktörler ve ekonomik faktörleri etkilemekle beraber, sosyal ve demografik faktörler ile ekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Vergi sistemiyle ilgili faktörler hiçbir faktörü etkilememekle birlikte tüm faktörlerden etkilenmektedir. Ekonomik faktörler kendisi dâhil olmak üzere tüm faktörleri etkilemekle birlikte, sosyal ve demografik faktörlerden, siyasi faktörlerden ve kendisinden etkilenmektedir.

Tablo 7'de ana faktörlerin önem dereceleri, etkileme ve etkilenme dereceleri gösterilmektedir. C+R önem derecelerini gösterirken, C-R etkilenen ve etkileyen faktörleri göstermektedir. C+R değerlerine bakıldığında yüksek olan değerler daha önemli faktörler olarak görülmektedir. C-R değerlerine bakıldığında negatif olan değerler etkilenen faktörleri, pozitif olan değerlerde etkileyen faktörleri göstermektedir.

Tablo 7: Ana faktörlerin önem değeri ve etkilenme seviyesi

Ana Boyutlar	C	R	C+R	C-R
Sosyal ve Demografik Faktörler	8,3767	7,7725	16,1493	0,6042
Psikolojik Faktörler	7,8322	8,2043	16,0366	-0,3720
Siyasi Faktörler	8,2746	8,2785	16,5532	-0,0038
Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler.	7,5586	8,4443	16,0029	-0,8856
Ekonomik Faktörler	9,0037	8,3464	17,3501	0,6573

Tablo 7 incelendiğinde ana faktörlere ait değerlerde sıralama yapıldığında, C+R değerlerinde en yüksek değere ekonomik faktörler sahip olmaktadır. Bu durumda en önemli faktör Ekonomik Faktörler olmuştur. İkinci sırada siyasi faktörler, üçüncü sırada sosyal ve demografik faktörleri, dördüncü sırada psikolojik faktörler ve son sırada vergi sistemiyle ilgili faktörler gelmektedir. Aynı zamanda C-R değerlerine bakıldığında; ekonomik faktörler ile sosyal ve demografik faktörlerin etkileyen durumunda, psikolojik, siyasi ve vergi sistemiyle ilgili faktörlerin ise etkilenen durumunda olduğu görülmektedir. Şekil 1’de de ana faktörlerin önem seviyelerini, etkileyen ve etkilenen durumlarını gösteren diyagram sunulmuştur. Şekle göre yatay eksen faktörlerin gücünü, dikey eksen ise faktörlerin etkilenen mi yoksa etkileyen mi faktörler olduğunu göstermektedir. Yatay eksen sağa gidildikçe faktörün gücü artmakta olup, dikey eksen ise 0’ın yukarısı etkileyen faktörleri 0’ın altı etkilenen faktörleri belirtmektedir.

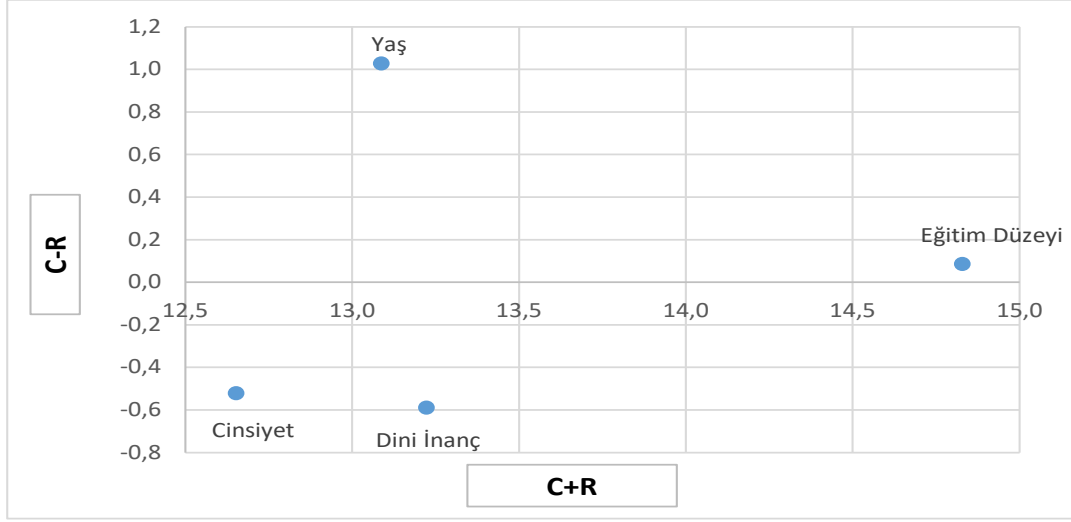

Şekil 1: Ana faktörlerin etki diyagramı

Diğer alt faktörler için de aynı aşamalar kendi boyutları içerisinde yapılmıştır. Yalnızca alt faktörlere ait toplam etki matrisleri ve etki diyagramları verilmiştir. Sosyal ve Demografik Alt Faktörleri için Eşitlik (4) yardımıyla hesaplanan Toplam İlişki Matrisi Tablo 8’de, Etki diyagramı ise Şekil 2’de sunulmuştur. Tablo 8 için eşik değeri 1,6418 olarak hesaplanmıştır. Eşik değeri olan 1,6810’dan büyük olan hücreler Tablo 8’de belirlenerek, faktörlerin ilişkileri gösterilmiştir.

Tablo 8: Sosyal ve demografik ana faktörüne ait alt faktörlerin toplam ilişki matrisi

Sosyal ve Demografik	Eğitim Düzeyi	Yaş	Cinsiyet	Dini İnanç
Eğitim Düzeyi	1,8384	1,6356	1,6340	1,9887
Yaş	2,0066	1,4255	1,5851	1,8507
Cinsiyet	1,7126	1,4109	1,3370	1,6047
Dini İnanç	1,8143	1,4581	1,5813	1,4625

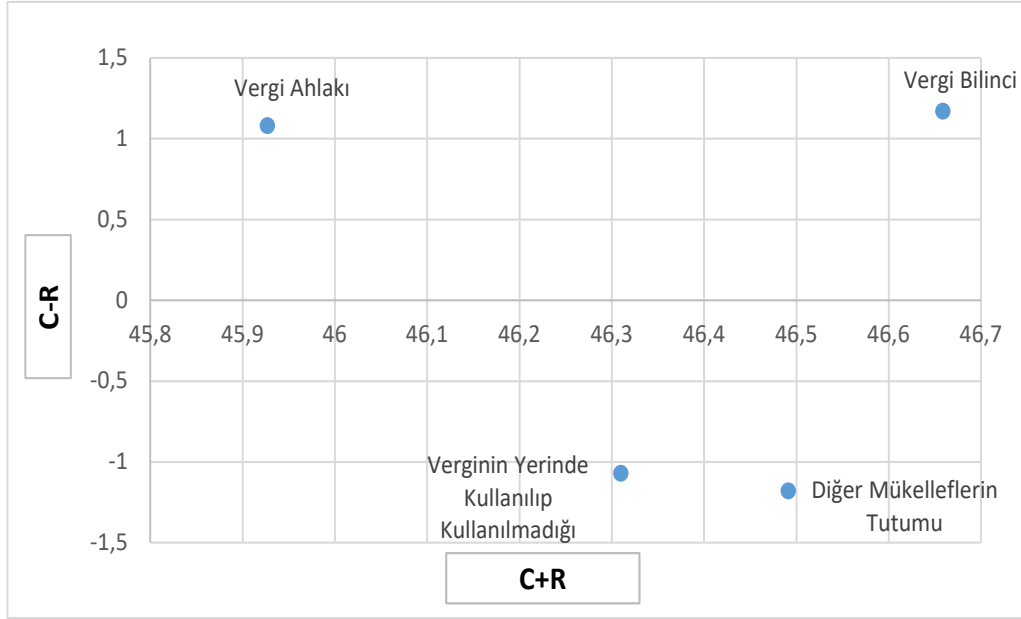
Şekil 2: Sosyal ve demografik faktörler için etki diyagramı

Tablo 8'e göre eğitim düzeyi alt faktörü, kendisini ve dini inanç alt faktörlerini etkilemekle beraber, kendisi dahil tüm diğer sosyal ve demografik ana faktörüne ait alt faktörlerden etkilenmektedir. Yaş alt faktörü, eğitim düzeyi ve dini inanç alt faktörlerini etkilemekle beraber hiçbir alt faktör tarafından etkilenmemektedir. Cinsiyet alt faktörü yalnızca eğitim düzeyini etkilemekle beraber hiçbir alt faktörden etkilenmemektedir. Dini inanç alt faktörü ise yalnızca eğitim düzeyini etkilemekle beraber, eğitim düzeyi ve yaş alt faktörlerinden etkilenmektedir. Şekil 2'deki diyagram C+R düzlemine göre incelendiğinde de en önemli faktörün eğitim düzeyi olduğu görülmektedir. İkinci sırada dini inanç, üçüncü sırada yaş ve son sırada ise cinsiyet faktörü yer almaktadır.

Psikolojik Alt Faktörleri için Eşitlik (4) yardımıyla hesaplanan Toplam İlişki Matrisi Tablo 9'da Etki diyagramı ise Şekil 3'te sunulmuştur. Tablo 9 için eşik değeri 5,7933 olarak hesaplanmıştır. Eşik değeri olan 5,7933'ten büyük olan hücreler Tablo 9'da belirlenerek, faktörlerin ilişkileri gösterilmiştir.

Tablo 9: Psikolojik ana faktörüne ait alt faktörlerin toplam ilişki matrisi

Psikolojik Faktörler	Vergi Ahlakı	Vergi Bilinci	Diğer Mükelleflerin Tutumu	Verginin Yerinde Kullanılıp Kullanılmadığı
Vergi ahlakı	5,5073	5,8318	6,0934	6,0709
Vergi bilinci	5,8459	5,6838	6,2057	6,1790
Diğer mükelleflerin tutumu	5,5479	5,6238	5,6430	5,8410
Verginin yerinde kullanılıp kullanılmadığı	5,5225	5,6050	5,8993	5,5992

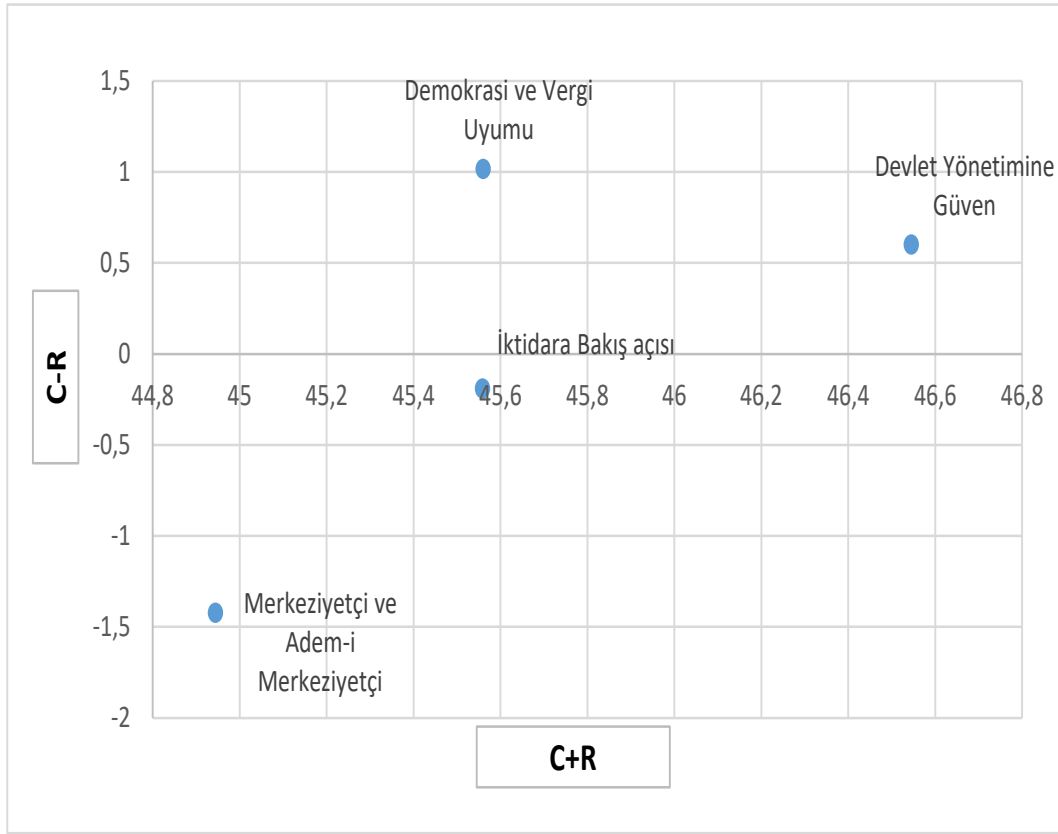
Şekil 3: Psikolojik faktörler için etki diyagramı

Tablo 9'a göre vergi ahlakı faktörü diğer tüm psikolojik alt faktörleri etkilemekle birlikte vergi bilinci faktöründen etkilenmektedir. Vergi bilinci faktörü de diğer tüm psikolojik alt faktörleri etkilemekle birlikte vergi ahlakı faktöründen etkilenmektedir. Diğer mükelleflerin tutumu faktörü, yalnızca verginin yerinde kullanılıp kullanılmadığını etkilemekle beraber, diğer tüm psikolojik faktörlerden etkilenmektedir. Verginin yerinde kullanılıp kullanılmadığı faktörü, yalnızca diğer mükelleflerin tutumu faktörünü etkilemekle beraber, diğer tüm psikolojik faktörlerden etkilenmektedir. Şekil 3'teki diyagram C+R düzlemine göre incelendiğinde de en önemli faktörün vergi bilinci olduğu görülmektedir. İkinci sırada diğer mükelleflerin tutumu, üçüncü sırada verginin yerinde kullanılıp kullanılmadığı ve son sırada ise vergi ahlakı faktörü yer almaktadır.

Siyasi Alt Faktörleri için Eşitlik (4) yardımıyla hesaplanan Toplam İlişki Matrisi Tablo 10'da Etki diyagramı ise Şekil 4'te sunulmuştur. Tablo 10 için eşik değeri 5,7065 olarak hesaplanmıştır. Eşik değeri olan 5,7065'ten büyük olan hücreler Tablo 10'da belirlenerek, faktörlerin ilişkileri gösterilmiştir.

Tablo 10: Siyasi ana faktörüne ait alt faktörlerin toplam ilişki matrisi

Siyasi Faktörler	Devlet Yönetimine Güven	İktidara Bakış Açısı	Demokrasi ve Vergi Uyumlu	Merkeziyetçi ve Âdem-i Merkeziyetçi
Devlet Yönetimine Güven	5,7422	5,9647	5,8172	6,0481
İktidara Bakış Açısı	5,7725	5,5023	5,5914	5,8170
Demokrasi ve Vergi Uyumlu	5,9230	5,8958	5,5001	5,9687
Merkeziyetçi ve Âdem-i Merkeziyetçi	5,5350	5,5126	5,3638	5,3497

Şekil 4: Siyasi faktörler için etki diyagramı

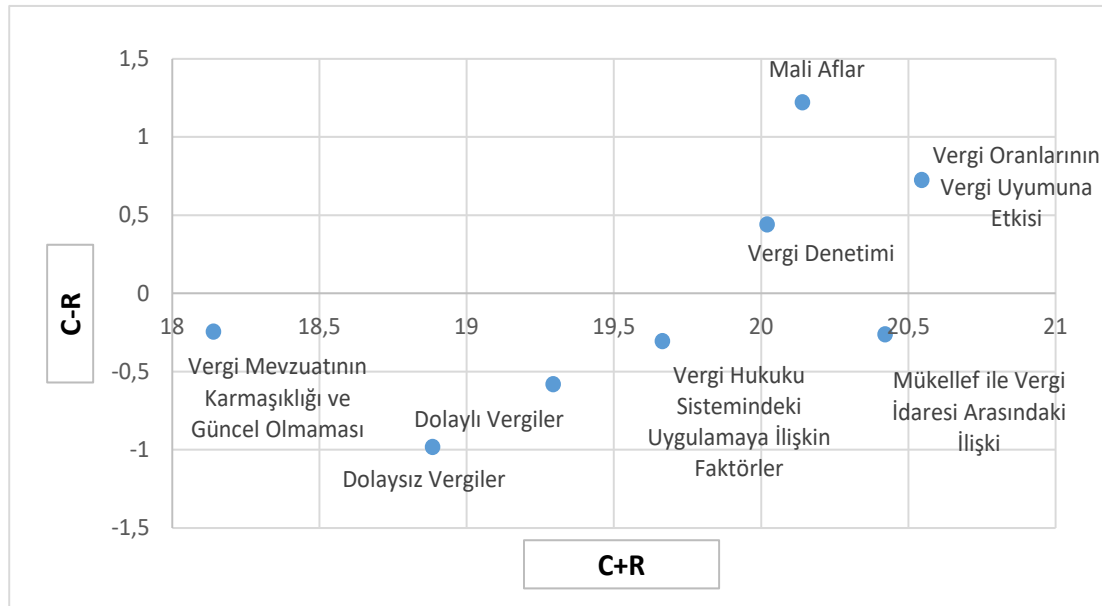
Tablo 10 incelendiğinde, devlet yönetimine güven alt faktörü kendisi de dahil olmak üzere diğer siyasi faktörleri etkilemekle birlikte, merkeziyetçi ve âdem-i merkeziyetçi diğer siyasi alt faktörlerden etkilenmektedir. İktidara bakış açısı alt faktörü, devlet yönetimine güven ile merkeziyetçi, ve âdem-i merkeziyetçi faktörlerini etkilemekle beraber, devlet yönetimine güven ile demokrasi ve vergi uyumu faktörlerinden etkilenmektedir. Demokrasi ve vergi uyumu faktörü, diğer tüm siyasi alt faktörleri etkilemekle beraber, yalnızca devlet yönetimine güven faktöründen etkilenmektedir. Merkeziyetçi ve âdem-i merkeziyetçi faktörü hiçbir faktörü etkilemekle beraber, diğer tüm siyasi alt faktörlerden etkilenmektedir. Şekil 4'teki diyagram C+R düzlemine göre incelendiğinde de en önemli faktörün devlet yönetimine güven olduğu görülmektedir. İkinci sırada demokrasi ve vergi uyumu, üçüncü sırada iktidara bakış açısı ve son sırada ise merkeziyetçi ve âdem-i merkeziyetçi faktörü yer almaktadır.

Vergi sistemi ile ilgili olan alt faktörler için Eşitlik (4) yardımıyla hesaplanan Toplam İlişki Matrisi Tablo 11'de, Etki diyagramı ise Şekil 5'te sunulmuştur. Tablo 811 için eşik değeri 1,2275 olarak hesaplanmıştır. Eşik değeri olan 1,2275'ten büyük olan hücreler Tablo 11'de belirlenerek, faktörlerin ilişkileri gösterilmiştir.

Tablo 11: Vergi sistemi ile ilgili alt faktörlerin toplam ilişki matrisi

Vergi Sistemi ile İlgili Faktörler	Vergi Oranlarının Vergi Uyumuna Etkisi	Verginin Denetimi	Mükellefler ile Vergi İdaresi Arasındaki İlişki	Mali Aflar	Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Güncel Olmaması	Vergi Hukuku Sistemindeki Uygulamaya İlişkin Faktörler	Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler
Vergi Oranlarının Vergi Uyumuna Etkisi	1,2322	1,3378	1,4224	1,3029	1,2554	1,3618	1,3602	1,3617
Verginin Denetimi	1,3082	1,1711	1,3675	1,2420	1,2057	1,3187	1,3089	1,3083
Mükellefler ile Vergi İdaresi Arasındaki İlişki	1,2881	1,2717	1,2187	1,2350	1,2101	1,2890	1,2855	1,2808
Mali Aflar	1,3583	1,3352	1,4193	1,1811	1,2517	1,3730	1,3795	1,3830
Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Güncel Olmaması	1,1321	1,1175	1,1996	1,0807	0,9616	1,1626	1,1468	1,1463
Vergi Hukuku Sistemindeki Uygulamaya İlişkin Faktörler	1,2402	1,2306	1,2849	1,1893	1,1400	1,1300	1,2288	1,2348
Dolaylı Vergiler	1,2050	1,1916	1,2462	1,1455	1,1055	1,1943	1,0874	1,1804
Dolaysız Vergiler	1,1472	1,1347	1,1840	1,0834	1,0637	1,1571	1,1414	1,0391

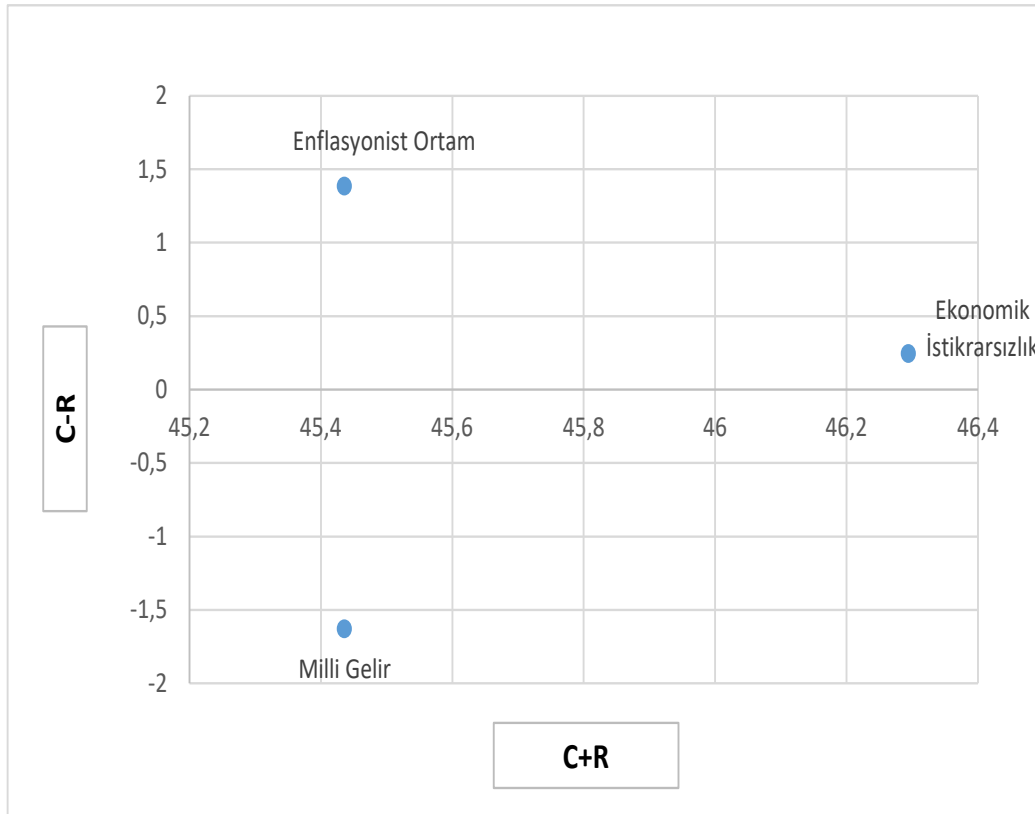
Şekil 5: Vergi sistemi ile ilgili faktörler için etki diyagramı

Tablo 11 incelendiğinde, birbirini etkileyen faktörler renkli olarak belirtilmiştir. Burada ilgi çeken iki durum bulunmaktadır. İlki; vergi mevzuatının karmaşıklığı ve güncel olmaması ile dolaysız vergiler hiçbir faktörü etkilememektedir. İkincisi; dolaylı vergiler, mükellefler ile vergi idaresi arasındaki ilişki faktörünü etkilemektedir. Şekil 5'teki diyagram C+R düzlemine göre incelendiğinde en önemli faktörün vergi oranlarının vergi uyumuna etkisi olarak ve en önemsiz faktörün ise vergi mevzuatının karmaşıklığı ve güncel olmaması olarak belirlenmiştir.

Ekonomik faktörler için Eşitlik (4) yardımıyla hesaplanan Toplam İlişki Matrisi Tablo 12'de, Etki diyagramı ise Şekil 6'da sunulmuştur. Tablo 12 için eşik değeri 7,6203 olarak hesaplanmıştır. Eşik değeri olan 7,6203'ten büyük olan hücreler Tablo 12' de belirlenerek, faktörlerin ilişkileri gösterilmiştir.

Tablo 12: Ekonomik alt faktörlerin toplam ilişki matrisi

Ekonomik Faktörler	Enflasyonist ortam	Milli gelir	Ekonomik istikrarsızlık
Enflasyonist Ortam	7,3053	8,1350	7,9698
Milli Gelir	7,1363	7,3027	7,4641
Ekonomik İstikrarsızlık	7,5841	8,0950	7,5905

Şekil 6: Ekonomik faktörler için etki diyagramı

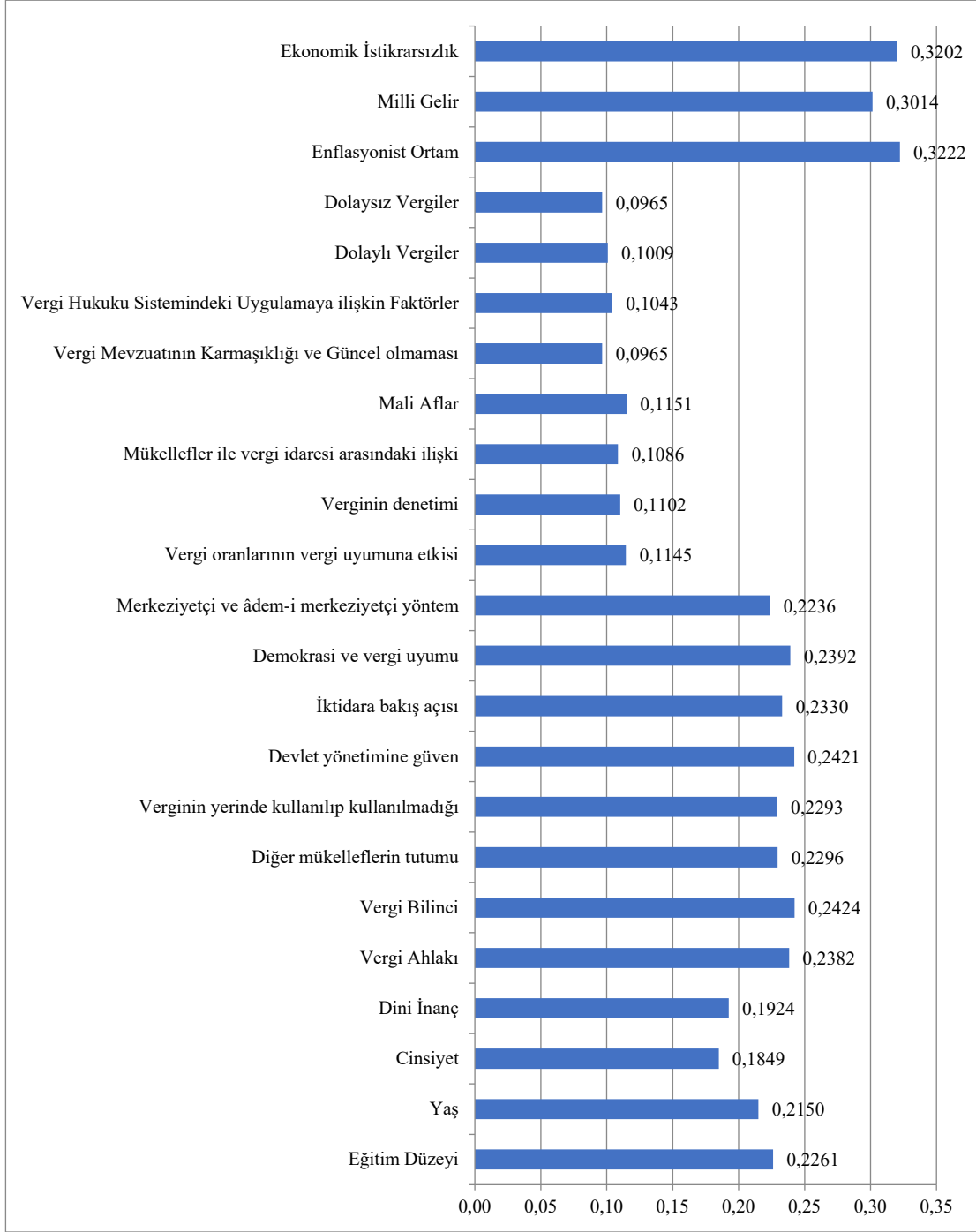
Tablo 12 incelendiğinde; enflasyonist ortam faktörü, milli gelir ve ekonomik istikrarsızlık faktörlerini etkilemekle birlikte, hiçbir faktörden etkilenmemektedir. Milli gelir faktörü hiçbir faktörü etkilememekle birlikte, enflasyonist ortam ve ekonomik istikrarsızlıktan etkilenmektedir. Ekonomik istikrarsızlık milli geliri etkilemekle birlikte enflasyonist ortamdaki da etkilenmektedir. Şekil 6'daki diyagram C+R düzlemine göre incelendiğinde de en önemli faktörün ekonomik istikrarsızlık olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise enflasyonist ortam ve milli gelir birlikte yer almaktadır.

Tablo 13'te ana faktörlerin ağırlıkları, alt faktörlerin yerel-global ağırlıkları ve global sıralamaları verilmiştir. Şekil 7'de ise alt faktörlerin global ağırlıklarına göre sıralaması grafiksel olarak sunulmuştur.

Tablo 13: Ana faktörlerin ağırlıkları, alt faktörlerin yerel-global ağırlıkları ve global sıralamaları

Ana Faktörler	Ana Faktörlerin Ağırlıkları	Alt Faktörler	Yerel Ağırlıklar	Global Ağırlıklar	G l o b a l Sıralama
Sosyal ve Demografik Faktörler	0,1862	Eğitim Düzeyi	0,2499	0,2261	10
		Yaş	0,2377	0,2150	12
		Cinsiyet	0,2044	0,1849	14
		Dini İnanç	0,2127	0,1924	13
Psikolojik Faktörler	0,1741	Vergi Ahlakı	0,2458	0,2382	6
		Vergi Bilinci	0,2500	0,2424	3
		Diğer mükelleflerin tutumu	0,2369	0,2296	8
		Verginin yerinde kullanılıp kullanılmadığı	0,2365	0,2293	9
Siyasi Faktörler	0,1838	Devlet yönetimine güven	0,2500	0,2421	4
		İktidara bakış açısı	0,2406	0,2330	7
		Demokrasi ve vergi uyumu	0,2470	0,2392	5
		Merkeziyetçi ve âdem-i merkeziyetçi yöntem	0,2308	0,2236	11
Vergi Sistemiyle İlgili Faktörler	0,1681	Vergi oranlarının vergi uyumuna etkisi	0,1245	0,1145	16
		Verginin denetimi	0,1245	0,1145	17
		Mükellefler ile vergi idaresi arasındaki ilişki	0,117987	0,10856	20
		Mali Aflar	0,1198	0,1102	18
		Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Güncel olmaması	0,1180	0,1086	19
		Vergi Hukuku Sistemindeki Uygulamaya İlişkin Faktörler	0,1134	0,1043	21
		Dolaylı Vergiler	0,1251	0,1151	15
		Dolaysız Vergiler	0,1049	0,0965	23
Ekonomik Faktörler	0,1998	Enflasyonist Ortam	0,3316	0,3222	1
		Milli Gelir	0,1134	0,1043	22
		Ekonomik İstikrarsızlık	0,3296	0,3202	2

Tablo 13 incelendiğinde ilk iki faktörün enflasyonist ortam ve ekonomik istikrarsızlık olduğu görülmektedir. En önemli üçüncü faktör ise vergi bilinci olarak belirlenmiştir.

Şekil 7: Alt faktörlerin global ağırlıklarına göre sıralaması

Şekil 7’de de faktörlerin ağırlıklarının sunulduğu Tablo 13’ün görselleştirilmiş hali verilmiştir. Ağırlıkları ele alındığında ilk sırada enflasyonist ortam, ikinci sırada ekonomik istikrarsızlık ve üçüncü sırada vergi bilinci geldiği görülmektedir. Vergi hukuku sistemindeki uygulamaya ilişkin faktörler, milli gelir ve dolaysız vergiler daha az önemli olarak görülerek, son üç sırada yer almışlardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, Kütahya Defterdarlığı'nda görevli uzman kişilerin görüşlerine başvurularak, vergi uyum faktörlerinin vergiye uyum sürecinde mükellefler ve kurumlar üzerindeki etkisi ile hangi önem derecelerine sahip oldukları, ÇKKV yöntemi olarak DEMATEL yöntemi ile analiz edilmiştir.

Çalışmanın verileri, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi etik kurulu onayı ile etik ilkelere uygunluğu yönünde karar alınan anket çalışmasının Kütahya Defterdarlığı'nda görevli 20 uzmana uygulanması sonucu toplanmıştır. Anket soruları ana ve alt faktörlerin ikili karşılaştırılmasına ait sorulardan oluşmaktadır. Anket soruları kadar anketin uygulandığı uzmanların sosyal ve demografik durumları da anket sonucu için önem arz etmektedir.

Çalışmada vergi uyumunu etkileyen temelde 5 ana faktör ve 23 alt faktöre DEMATEL yönteminin aşamaları tek tek uygulanmış ve vergi uyumunu etkileyen en önemli ana faktörün "Ekonomik Faktörler", en önemsiz faktörün ise "Vergi Sistemiyle ilgili Faktörler" olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik, Siyasi, Sosyal ve Demografik faktörler neden faktörleri, Psikolojik faktörler ile Vergi Sistemiyle ilgili Faktörler sonuç faktörleri olarak belirlenmiştir. Ekonomik faktörler diğer dört faktör üzerinde en fazla etkiye sahip olan faktörken, Vergi Sistemiyle ilgili Faktörler en fazla etkilenen faktör olmaktadır. Ekonomik faktörlerin etki düzeyinin yüksek çıkması bize enflasyonist ortamda mükelleflerin uyum sürecinden uzaklaşarak belirsiz ekonomik ortamda, paralarını ellerinde tutmaya iterek uyumdan uzaklaştıklarını göstermektedir.

DEMATEL analizini tüm faktörlere uyguladığımızda ortaya çıkan sonuçların değerlerinin birbirlerine ne kadar yakın olduğu görülmektedir. Bunun altında yatan sebebin, faktörlerin etki ve etkilenme durumlarının bizim örneklemimiz için birbirleriyle yakın ilişkilerde oldukları, küçük farklarla birbirlerinden ayırt edilip etkileyen-etkilenen, neden-sonuç faktörlerinin olduğu tablolarda görülmektedir. Yerel ve global ağırlıklar bakımından karşılaştırıldığında en önemli alt faktörler sırasıyla; enflasyonist ortam, mali aflar, vergi bilinci ve eğitim düzeyi şeklinde hesaplanmıştır. Önemsiz alt faktörler ise milli gelir, dolaysız vergiler, verginin yerinde kullanılıp kullanılmadığı ve cinsiyet şeklinde gösterilmiştir.

Çalışmanın daha da geliştirilmesi adına verilebilecek öneriler araştırmacılar ve politika yapıcılar doğrultusunda aşağıda değerlendirilmiştir.

- *Araştırmacılar için öneriler;* Çalışmanın sınırlarını Kütahya Defterdarlığı'ndaki 20 uzman görüşü ve Kütahya Defterdarlığında kayıtlı vergi mükelleflerinin anket soruları ile ulaştığımız vergi uyumu ile ilgili sonuçları oluşturmaktadır. Vergi uyumu ile ilgili faktörlerin genişletilmesi, araştırma yapılan bölge ve il sayısı değiştirilmesi veya genişletilmesi, ülkeler arası vergi uyumları karşılaştırılması, ÇKKV yöntemleri karşılaştırmalı veya tekil olarak konu üzerinde uygulanabilirliği test edilmesi suretiyle bu ve buna benzer çalışmalar daha da geliştirilerek literatüre katkı sunulabilir.

- *Politika yapıcılar için öneriler;* Vergi kanunlarının karmaşıklığı ve kırtasiyeciliği artırıcı prosedür yapısı ile mali afların kapsamı ve sürekliliğinin vergisini düzenli ödeyen ve ödemeyen mükellefler arasında bir eşitsizlik durumuna sebep olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum vergisini düzenli ödeyen mükelleflerin mevcut vergi uyumundan uzaklaşmasına, vergisini az ödeyen veya hiç ödemeyen mükellefler için ise vergi uyumunu ortadan kaldırıcı etkide bulunabilir. Politika yapıcıların vergi usul ve kanunların tasarımıyla vergisini düzenli ödeyen mükelleflerin vergi uyumunu bozmayacak nitelikte bir yol izlerken, vergisini az ödeyen veya hiç ödemeyen mükelleflerin de sisteme uyumlarını teşvik edici yolu gözetmeleri gerekmektedir. Bu yol gözetilirken de tüm vergi mükelleflerinin anlayabileceği sadelikte (karmaşıklıktan uzak), kırtasiyeciliği azaltan (prosedürü az) ve vergi istisnalarının sınırlandırılarak, sadeleştirilmiş kanun yapıcılık ilke olarak gözetilebilir.

KAYNAKÇA

- Akbelen, Z., & Aydın, Z. B. (2019). Vergi Afları ve Vergilemede Adalet Algısının Vergi Uyumuna Etkisi: Bursa İli Örneği. *International Journal of Social Inquiry*, 12 (2), 409-437.
- Akbelen, Z., Bayram Arlı, N., Leba, R., & Aydemir, M. (2021). Sosyal Normlar ve Dağıtım Adaleti Algısının Vergi Uyumuna Üzerindeki Etkileri. *International Journal of Social Inquiry*, 14 (1), 1-25.
- Aktan, C. (2012). *Vergi Psikolojinin Temelleri ve Vergi Ahlakı*, Çimento Endüstrisi İşveren Sendikası, İstanbul.
- Arıkan, Z. ve Yurtsever, H. (2004). Türkiye’de Mali Affın Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları. *Yaklaşım Dergisi*, 12 (136), 60-64.
- Arıman, Y., & Tuncer, M. (2015). Aile ve çevre, genel ekonomik görünüm ve vergi faktörlerinin seçmenlerin siyasi tercihleri üzerindeki etkisi: Trabzon ili örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (1), 219-231.
- Arıman, Y. (2019). *Kamu Harcamalarının Vergi Uyumuna Etkisi: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Atçeken, F. D., Altundemir, M. E., & Turan, A. H. (2018). Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi: Kocaeli Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 59-75.
- Bagdigen, M., & Erdoğan, A. (2010). Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 47 (548), 95-112.
- Biberoğlu, E. (2006). *Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyumuna* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bişgin, A., Ünlüer, S., & Üyümez, M. E. (2019). Muhasebe Meslek Mensupları ile Vergi Mükelleflerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Vergi Uyumuna İlişkin Bir İnceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (4), 281-298.
- Candan, T. (2004). Yargı Kararları Işığında Vergi Kayıp ve Kaçağı, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları Önlenmesi Yolları, 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya, 255-280.
- Çataloluk, C. (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 213-228.
- Demircan Siverekli, E. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 98-114.
- Demirtaş, B. K. (2021). Vergi Uyumuna Davranışı ve Laboratuvar Deneyleri: Bir Yazın Taraması. *Maliye Dergisi*, 180, 115-143.
- Dey, S., Kumar, A., Ray, A., & Pradhan, B. B. (2012). Supplier selection: integrated theory using DEMATEL and quality function deployment methodology. *Procedia Engineering*, 38, 3560-3565.
- Didinmez, İ., & Seçilmiş, E. (2018). İdare-Mükellef İlişkilerinin Vergi Uyumuna Üzerine Etkileri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 105-128.
- Doğan, B. S. (2020). Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Üzerindeki Etkisi. *Journal of Politics Economy and Management*, 3 (2), 11-21.
- Doğan, G. (2021). *Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyumuna Etkileyen Faktörler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Doğan, E., & Sarıçimen, G. (2021). Vergi Yükü Perspektifinden Vergi Uyumuna: 81 İl Bazında Ampirik Bir Değerlendirme. *Vergi Raporu*, 256, 133-154.
- Düzen, N. (2006). *Duygu-Durumlarda Yönelmişliğin İkili Yapısı: Bilinç Oluşmasında Bilişsel İşlemler Ve Duygusal İzlemler Etkileşimi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Jackson, B. R., & Milliron, V. C. (1986). Tax Compliance Research: Findings, Problems, and Prospects. *Journal of Accounting Literature*, 5 (1), 125-165.
- Karaca, C., Oktay, S., & Yemez, İ. (2020). Vergi Uyumunun Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Belirleyicileri: Sivas İli Örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (2020 Sonbahar Özel Sayı I/II), 62-73.
- Kaya, A. (2008). *Türkiye’de Net Bölgesel Mali Yansımaya*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Khodamipour, A., Shahamabad, M. A., & Shahamabad, F. A. (2021). Fuzzy AHP-TOPSIS method for ranking the solutions of environmental taxes implementation to overcome its barriers under fuzzy environment. *Journal of Applied Accounting Research*, 23 (3), 541-569.
- Kılıç, S., & Aytaç, D. (2019). Gönüllü Vergi Uyumunu Etkileyen Bir Faktör Olarak Etnosentrizm. *Third Sector Social Economic Review*, 54 (3), 1357-1376.
- Kitapçı, İ. (2015). *Vergi Etiği, Vergi Psikolojisi, Verginin Sosyal-Psikolojik Teorisi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Koca, G., Ekinci, F., & Şimşek, M. (2019). Vergi Gelirleri Bakımından OECD Ülkelerinin Performansının Bütünleşik Entropi-Aras Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 18 (70), 964-985.
- Koçyiğit, M. (2019). *Vergi Uyumunu Ve Uyumsuzluğu Sonucunda Oluşan Mükellef Tiplerinin Belirlenmesi: Kocaeli Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Korlu, R. K., & Çetinkaya, Ö. (2016). Vergi Bilincinin Gelişiminde Yerelleşme Faktörünün Rolü. Can, A. V., Şahin, K. ve Uçar, M. K. (Ed.) *13. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 28-31 Ekim 2015, Bakü-Azerbaycan*. Bildiriler Kitabı (s. 1-10).
- Kumluca, İ. (2003). Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler. *Vergi Sorunları Dergisi*, 180, 91-97.
- Manda, S., & Bansal, S. K. (2020). Evaluation of recent corporate tax reduction in India using MCDM approach. *Journal of Public Affairs*, 20 (4), e2270.
- Muhammad, M. N., & Cavus, N. (2017). Fuzzy DEMATEL method for identifying LMS evaluation criteria. *Procedia Computer Science*, 120, 742-749.
- Ömür, Ö. M., & Bellikli, U. (2019). Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Sosyal Faktörlerin Vergi Tahsilat Oranları ile İlişkisi: Doğu Karadeniz Bölgesindeki Seçilmiş İllerde Bir Araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 241-265.
- Özvar, S., & Saruç, N. T. (2021). Vergi Uyumunu ve Ödül Etkisi: Gelir ve Kurumlar Vergisinde Uygulanan İndirim. *Maliye Dergisi*, 181, 112-140.
- Parfenova, L., Pugachev, A., & Podvieszko, A. (2016). Comparative analysis of tax capacity in regions of Russia. *Technological and Economic Development of Economy*, 22 (6), 905-925.
- Rousseav, J. J. (2013). *Toplum Sözleşmesi*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sağlam, A. (2014). İhtilafli Bazı Vergi Cezalarının Vergi Yargısı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 4, 1-18.
- Sandalcı, U. (2020). Vergiden kaçınmayı etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile analizi. *Alanya Akademik Bakış*, 4 (3), 1033-1056.
- Sandalcı, Ü. U., & Sandalcı, İ. (2021). TOPSIS Yöntemiyle Vergi Denetim Performans Değerlendirmesi: 2005-2019 Dönemi. *Mali Çözüm Dergisi*, 31 (167), 187-212.
- Sandmo, A. (2005). The theory of tax evasion: A retrospective view. *National Tax Journal*, 58 (4), 643-663.
- Savaşan, F. (2006). Vergi Aflarına Mükellef Tepkisi: Türkiye’de Vergi Aflarından Kimler Faydalananıyor?. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 149-171
- Saygın, Ö. (2013). *Vergi Uyumunu Ve Vergi İdaresinin Vergi Uyumuna Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi.
- Shieh, J. I., Wu, H. H., & Huang, K. K. (2010). A Dematel Method in Identifying Key Success Factors of Hospital Service Quality. *Knowledge-Based Systems*, 23 (3), 277-282.
- Şahin, M. (2016). Mükellef Psikolojisi: Teorik Bir İnceleme. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 5 (10), 52-65.
- Tabakan, G., & Avcı, O. (2021). Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Lojistik Regresyon Analizi ile Belirlenmesi. *Sosyoekonomi*, 29 (48), 541-561.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023). *Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri*. (Erişim: 23.04.2023, <https://muhasabat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>)
- Tekin, A., & Gürçam, Ö. S. (2019). Davranışsal İktisat ve Vergi Uyumunu Arasındaki İlişki Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (5), 65-76.

- Topkan, Z. (2016). *Gönüllü Vergi Uyumu ve Türkiye’de Gelir İdaresinin Rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi.
- Uyanık, A. (2019). Vergi Bilinci ve Vergiye Gönüllü Uyumun Vergi Gelirlerine Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 177, 354-386.
- Wu, W.-W. (2008). Choosing Knowledge Management Strategies by Using a Combined ANP and DEMATEL Approach. *Expert Systems with Applications*, 35 (3), 828-835.
- Yoruldu, M. (2020). Vergi Uyumu ve Vergiye Uyum Sağlayan Mükelleflere Tanınan Vergi Teşvikinin Değerlendirilmesi. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (3), 55-64.
- Yurdadoğ, V., Gökbnar, R. & Tunçay, B. (2016). Vergi Uyumunu Belirleyen Faktörlere Genel Bir Bakış. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23 (3), 805-816.
- Yurdakul, A. (2013). *Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Yüksek, E., Afşar, K. E., & Tezel, B. T. (2022). Vergi Uyumunun Etmen Tabanlı Modellemesi: Türkiye Örneği. *Vergi Raporu*, 270, 116-135.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).